

kinyitotta. Az ünnepi aktus előtt azonban kellemetlen „próza” munkát kellett elvégeztetnie a csendőrökkel, katonákkal. A terembe belépőket ugyanis szörnyű rendetlenség fogadta. A városi polgárok ugyanis az előző napokban dühükben mindent felforgattak: a berendezési tárgyak szanaszét szórva, a székek, asztalok egymás hegyén-hátán heverve feküdtek.

A törvényhatósági bizottsági tagok már reggel nyolc órákor Sátoraljaújhelyen voltak, s a városi színházban gyülekeztek, hogy megbeszéljék az installáció alatti tennivalókat. A város házain gyszlobogók lengtek, s amikor a vármegyeházán is megjelent a fekete zászló, a törvényhatósági bizottsági tagok a színházból zárt sorokban vonultak a megyeháza előtti térre. A nagyszámú közönséggel együtt elénekelték a Himnuszt, s egetverő lelkesedéssel éltették a hazát és az alkotmányt. A zenekarok kuruc-dalokat és Kossuth-nótákat játszottak.

A törvényhatósági bizottsági tagok közül csak egy Wohlmann Kázmér nevű mezőlaborci földbirtokos és Staut József főispáni titkár vett részt a 10 órákor kezdődött s mindössze öt percre tartó installáción. Wohlmann Kázmér sárga színű kabátban, zöld vadásruhában jelent meg a főispáni beiktatás, vagyis abban az öltözkében, amelyben Újhelyre utazott. A városban ugyanis egyetlen lakásba, szállodába sem fogadták be, hogy a magával hozott ünnepi ruhába átöltözhetett volna.

A főispán meggypiros díszmagyarban volt, s „reszkető kezébe egy papír árkust véve, onnan bűne tudatában remegő ajakkal leolvasta, hogy őt a király kinevezte főispánnak, és mert kinevezte, leteszi az esküt. A jegyzőkönyvet a Budapestről magával hozott tisztviselő, dr. Burchardt-Bélavári Andor vezette, Wohlmann Kázmér és Staut József hitelesítette.”

A fekete zászlók továbbra is ott lobogtak a háztetőkön, s az újhelyiek tüntetése is napokon át tovább tartott, és olyan heves kitörésekben nyilvánult meg, hogy egy alkalommal a laktnyaparancsnok — azt gondolva, hogy kitört a forradalom — riadóztatta a katonaságot. A főispán végül is kénytelen volt lemondani és elhagyni Sátoraljaújhelyt és a vármegyét. Erre december 5-én került sor: hajnalban, a sötétség leple alatt valósággal menekülnie kellett. A városban ugyanis híre ment, hogy a korai gyorsvonattal visszautazik Budapestre, amire a polgárok kitódulva az utcára, kövekkel, kerítéslécekkel dobálták meg. Fejéről levették a kalapot: ennyi „emlék” maradt vissza utána Sátoraljaújhelyen.

Hegy József

A Gyűjteményegyetem

I. Magyarország történetének az egyik legjellemzőbb sajátossága, hogy számos területen igen jelentős lemaradást mutat a többi európai országgal való összevetéskor. Van azonban egy fontos terület, ahol nemcsak viszonylag gyorsan „ébredtünk”, de — korszerűség dolgában — még versenyképesnek is bizonyultunk. Ez pedig a *tudománypolitika* és az annak alárendelt intézményrendszer volt.

A polgári magyar államban a *tudományos közélet* szervezete egészen 1920-ig a vallás- és közoktatásügyi minisztérium kereteibe illeszkedett. Ez alól a megállapítás alól azonban mindenkor bizonyos kivételt jelentettek a hagyományos autonómiát élvező *egyetemek*, a magánalapításnak, ezért lényegében önfenntartónak számító Magyar Tudományos Akadémia, továbbá az Akadémia különböző „kinövésének” tekinthető két nagy tudós társaság, a Kisfaludy-társaság és a Királyi Magyar Természettudományi Társulat. Mindazonáltal financiálisan egyetlen magyar tudományos testület, még a legbőkezűbb adományokat élvező Akadémia sem lett volna képes a saját működéséhez szükséges pénzeszközök előteremtésére, ezért létükben függtek az állami költségvetésből származó rendszeres évi dotációtól. A *szakmai önkormányzat* és *önigazgatás* elemei azonban e tudományos intézmények alapszabályszerűen is rögzített munkamódszereként, a tudományszervezés napi gyakorlataként lépnek eléln.

Amikor az első világháború után Magyarország számbavette veszteségeit, a különböző tárcák szemszögéből talán a kultuszlárcát érte a legnagyobb érvágás. Felsőoktatásunk például kiheverhetetlennek tűnő csonkulást szenvedett a határokon túlrekedt egyetemek elvesztésével. De talán éppen e rendkívüli nehézségek segítettek abban, hogy a kultusz-kormányzat a legkorábban eszmélt és állt talpra. E talpraállítás kodifikációja az 1922. évi XIX. törvénycikk, amely az Országos Magyar Gyűjteményegyetem (OMGYE) rendszerével a megmaradt tudományos erőket volt hivatott összevonni.

A gyűjteményegyetem szervezetét Klebelsberg Kuno kultuszminiszter dolgozta ki és mutatta be a magyar nemzetgyűlésnek. Persze már jóval 1922 előtt is felfedezhetjük írásaiban, beszédeiben, leveleiben a majdani művelődésügyi tárca reformjára vonatkozó gondolatait, hiszen Klebelsbergnek közismerten *régi ambíciója volt Eötvös József és Trefort Ágoston bár-*

sonyszékének öröklése. Szerinte egyébként Trianon katasztrófájának fő oka is az ország kulturális elmaradottsága volt, úgy vélte, hogy a győztesek az általuk „műveltebbnek” tartott államoknak kedveztek a kulturális téren is csatát vezetett magyarsággal szemben. „A hadügyi tárca mostantól kultuszárca” — hangoztatta. Szállóigévé lett mondásának értelme az, hogy a területi revíziót „kulturharcban” kell „kiérdemelnie” Magyarországnak. Klebelsberg szerette a jelmondatát fogalmazni. Ilyen jellegű közmondásai között különösen gyakoriak a *kultúra oszthatatlanságával* kapcsolatos gondolatai. „Ars una, a magyar művelődés egy, ennek tagozatai között ellentétet konstruálni vétek és bűn.”

Klebelsbergnek ez a végkövetkeztetése — más-más kiindulópontokból is — ehhez az ars poetikához illeszkedik. Már 1917-ben — tehát fél évtizeddel az OMGYE-törvény ratifikálása előtt — a Magyar Történelmi Társulat elnökeként leszögezte, hogy a magyar tudománypolitika előtt három nagy feladat áll: 1. Megfelelő számú állás szervezése, a tudósok előmenetelének és létkörülményeinek megvalósítása. 2. A közvélemény érdeklődésének fokozása a tudomány iránt. 3. A tudós személyének társadalmi presztízse.

II. Mindenekelőtt ezeket a klebelsbergi kívánalmakat tükrözi a sok-sok vitát kiváltó OMGYE-törvény. „Az 1922. évi XIX. törvénycikk nemzeti nagy közgyűjteményeink önkormányzatáról és személyzetükről” intézkedik, arról, hogy a Magyar Királyi Országos Levéltár, a Magyar Nemzeti Múzeum (és az annak címébe foglalt Országos Széchényi Könyvtár, továbbá az Érem- és Régiségvár, az Allattár, a Növényvár, az Ásvány- és Őslénytár, a néprajziak tára), az Országos Magyar Szépművészeti Múzeum és a Pázmány Péter Tudományegyetem Könyvtára Országos Magyar Gyűjteményegyetem néven közös jogi személyiséget alkot, mely adományok, hagyatékok elfogadására is jogosult. Az új szervezetet önkormányzati jellegű vezető testülete, a Tanács irányítja.

A törvény a közgyűjteményeket egyértelműen tudományos műhelyekké léptette elő. Ettől a (látszólagos) önállóságtól a miniszter elsősorban azt várta, hogy a nagy adományozók az immár nem „állami” kutatóhelyeknek szívesen juttatják el azt, amiből eddig csak az Akadémiának volt része.

A Tanács összetétele volt a biztosíték, hogy a kívülről immár egyetlen monstre intézményt ne ingathassa meg a részgyűjtemények egymással szembeni „egyensúlyhiánya”. Mivel Klebelsberg nem bízott abban, hogy a különböző intézmények vezetői a Tanácsban nem a saját vezetőségük alatt álló gyűjtemény ügyét tekintik mindennekfelett valónak, maga kívánta játszani a „mérleg nyelvének” szerepét. A 2. § értelmében *személyes joga volt* összesen 15 tanácstagot delegálni a Tanácsba, ezenkívül átmeneti, *meg nem határozott időre* még az ülések elnöki tisztét is magának tartotta fenn.

A törvény legfontosabb része a 3. §, amely a Tanács hatáskörét állapítja meg. A Tanács rendkívül széles jogkört kapott, gyakorlatilag alapot ahhoz, hogy a magyar tudományos közélet vezető testületévé lépjen elő a maga tudományterületein. A törvény előzetes ajánlójában tudományos téren a miniszteri utasítást felváltó *kollektív* vezetési stílus óhaja kapott központi szerepet. Maga Klebelsberg a Tanács „*legérdemesebb*” jogának a *káderkiválasztás szabadságát tekintette*. De fontos eleme volt a Tanács jogkörének, hogy az egyes gyűjtemények — majd a későbbiekben alkalmazott gyakorlat szerint az egyéb kutatóhelyek — kutatási „profilját”, „gyűjtőkörét” kölcsönös előnyök alapján határozták meg. Így számos „találkozási pont” megszűntetésére nyílt lehetőség.

A *káderkiválasztásban* a minisztert ugyan megillette a visszautasítás joga, a Tanács azonban kezdeményező, aktív kijelölési jog alapján járhatott el a kinevezések során. A törvény azonban együttalt alkotójának, a miniszternek biztosított kiskaput, amennyiben kimondta, hogy a második miniszteri vétóval a kinevezési jog átháramlik a miniszterre.

Különös, tudománytörténetünkben teljességgel új elem a törvényben az a két kitétel, amely a nyugdíjkorhatárt, illetve a meddség-összeférhetetlenség fogalmait taglalja. Nagy előrelépés volt a tudományos pálya presztízisének megalapozásában, hogy a törvény a „tudományos tisztviselő” nyugdíjkorhatárát 70 évben állapította meg. Es ezen túlmenően is „*jogában áll a miniszternek a Tanács előterjesztésére a magyar tudományosság kimagasló alakjait 70-ik életévük betöltése után is állásukban megtartani, de ily tisztviselők számelétté válnak és állásuk betölthető.*” Azután a tudósletet csak egyetlen irányból fenyegethette volna veszély: ha a Tanács a kutatót „meddőnek”, vagy „megférhetetlennek” nyilvánítja. „Meddőnek” nevezi a törvény azt a „tisztviselőt, aki a gondjaira bízott gyűjtemény anyagának ... tudományos feldolgozása terén huzamosabban időn át nem fejt ki eredményes tevékenységet”. „Megférhetetlenek” pedig azt tekintette, „aki az intézet belbékéjét olyan mértékben bontja meg, hogy a társaival való eredményes együttműködést ezzel lehetetlenné teszi.”

III. Klebelsberg az OMGYE rendelettel — és az egymást követő módosításaival — szinte haláláig a viták pergőtüzebe került. Támadtak balról és jobbról. Kifogásolta tudománypolitikáját a „Nyugat” körül tömörülő értelmiség, és persze a jobboldali sajtó. Gúnyt űzött belőle Szabó Dezső is. *Mindenki egyetértett azonban abban, hogy a klebelsbergi tudománypolitika egy társadalmi „elit” kivételezését szolgálja.* Klebelsberg nem titkolta, hogy a vádat többekévesébe jogosnak ismeri el. Az egykori centralista iskola művelődéspolitikai érvrendszerét felhasználva azonban azzal érvelt, hogy „Ha nem jó az orvostanár az egyetemen és nem jók